

Mánáj soaptsom – állessjattugij duogen

GIVSEDIME HIEREDIBME
MÁNÁJGÁRDEN ÁLGGÁ

Ávddåbáhko

Vargga gájka smáv máná Vuonan li mánáigárden ávddål skávlláj álggi, ja moadda smáv máná li ienemus oasev árkkabiejves dijáj siegen gudi dâppe barggabihtit. Dij gasskavuodajt tsieggibihtit mánájda ja dahkabihtit bargov mij le ájnas juohkka ájnna mánnáj. Dij lihpit guovdásj huksoulmutja mánájda gudi oahppi gâ stâhki, ja stâhki gâ oahppi. Dijáj siegen galggá siján hukso- ja oahppambirás mij le jasska ja mij sâemmi bâttâ hássstal sijájt ádâ lávkijda ja væráldav guoradallat.

Ietjâ ulmuttij siegen liehket le ájnas mánáj ávddânahttemij ja oahppamij. Mánáigárden galggi máná bessat stâhkat ja ietjasa ávddânahttetiehtjádij siegen jasska birrasin. Dán bagádalle sisadno le gâktu dij gudi lihpit bargge máhttebihtit mánáj sosiála ávddânahttemav doarjjot ja buorre psykososiála birrasav mij givsédimev ja illastimev hieret. Sávav sjaddá ávkken ja arvusmahttá árkkabiejven. Jáhkáv tjeihpes bargge gudi ulmij gâktuj ja systemáhtlattjat aktan barggi, máhtti viehkken mánájda jasska, buorre ja hávsskes mánnávuodav hábbmit mánáigárde aktijvuodan.

Sávav vuorbev dán bargguj mij le akta mánáigárde ájnnašamos dahkamusájs.

Dag Thomas Gisholt
Direktørra

The background of the page is a photograph of an autumn scene. In the foreground, there are many fallen yellow and orange leaves on a grassy area. In the middle ground, a person wearing a bright red jacket and dark pants is bent over, playing with the leaves. To the left, another person in a pink jacket is partially visible. In the background, there are trees with yellowing leaves and a white building with a fence. The overall atmosphere is bright and cheerful.

Sisadno

1. Bagádalle sisadno ja ulmme
2. Gáktu bargge máhtti vuogas psykososiála birrasa vuoksjuj barggat
3. Gasskavuohta ja aktijvuohta mánáj gaskan
4. Ráddnavuohta
5. Sosiála máhtto
6. Guládallamijn ja gielajn barggat
8. Aktisasj barggo mánájgárde ja sijda gaskan
9. Barggij aktisasj barggo buorre mánájgárddebirrasa gáktuj
10. Girjálásjuohta

1. Bagádalle sisadno ja ulmme

Mánáigárdij sisano ja dahkamusáj rámmaplána milta galggá mánáigárdde mánájda fállat hukso- ja oahppam-birrasav mij le mánájda buorren. Hukso mánáigården sisadná sihke barggij ja mánáj gasskavuohčaj ja mánáj hukso guhtik guojmestisá. Mánájda vaddet vejulasjvuodav huvsov vuosstáj vállidet ja vaddet le sosiála máhto vuodo ja le ájnas oassen iellemájge oahppamis.

Rámmapládna javllá mánáigården le... *sebrudakdahkamus badjelgæhttjamav ja givsedimev árrat hieredit ja vijddábut javllá ... sosiála máhtto le viehka ájnas vaj hieret gássjellisvuodajt dagu badjelgæhttjam ja givsedibme. Mánáigården galggi máná liehket oassen jasska aktijvuodas. Dáppe galggi nubbe nuppe siegen liehket ja sosiála máhtov ávddånahttet. Danen le dán bagádalle sisadno ávdemusát gáktu galggá jasska psykososiála birrasav ásadit. Navti bessi máná jasska birrasin ávddånahttet hásstalusáj ma li ájnegis mánnáj hiebaduvvam. Guovdátjin le gæhttjalit gávvidit gáktu állessjattuga mánájt doarjji gá mánáigårddeárkkabæjvváj oassálassiti, aktijvuodav tjadni nubbe nubbáj, aktan stáhki ja rádnastalli.*

Æjgáda javlli sij ienemus oassáj li dudálettja dajna fálddagájn majt máná mánáigården oadtju. Valla gá mánáigårddemánájs iesj gatját gáktu sijáj manná, de muhtema sijájs vásstedi e soaptso, jali vásedi návrodimev jali vájvedimev mánáigården. Báhtja javlli binnebut soaptso gá næjtsu (Nordahl 2012). Árkkabiejven muhttijn tsaggáni dile ma li báktjasa jali gássjela ájnegis mánnáj. Duola dagu de mánáigårddemáná muhttijn rijddali stáhkusij badjel, ja rijddali gudi galggi duov ja dáv rollav stágadijn. Vásedi e besa stáhkamij oassálassitet jali e besa dáj iehtjádij siegen liehket. Danen soajtti máná hádjånit, e rat soaptso jali dábddi ietjas návrodum ja vájvedum jali álgus stieggidum. Ájnegis máná vásádus jur dákkir dáhpádusájs árkkabiejven le állu vuodulasj. Dáv hæhttuji bargge gáhttit ja duodaj váll-

det. Bagádalle sisadno le állo dan birra gáktu bargge mánájt ja sijáj gasskavuodajt gehtjadi ja gáktu iesj máhtti buorep láhkáj viehkedit mánáj rádnastallamav duola dagu stáhkadahttijn. Dáv i makkirak láhkáj hæhttu tjuovvot, valla galggá liehket doarjjagin bargon. Bagádalle oajjvat ja rádiijt vaddá ja konkrehta buojkulvisájt buktá.

Mánáigárdde galggá mánájda jasska birrasav vaddet ja sijájt fysihkalasj ja psyhkalasj vahágahttemis suoddjit. Bargge galggi mánájt várajda vállidet, sebradahtte birrasav hábbmit ja barggat dan vuoksuj jut udnásj mánáigårddemáná e galga illastuvvat jalik iehtjádijit illastit idet. Rámmapládan tjuodtju: *Mánáj iesjdåbdo illastibme le sivvan gá givset, ij iehtjádijis berusta, ja gá empatija vájllu.* Mánáigárdde galggá buorre dagojt ávdedit ja barggat dan vuoksuj jut nievres dago e ávddåna jalik biso.

Mánáj vuododárbo mánáigården li hukso, jasskavuohča, vieledibme ja aktijvuohčaj gullut, ja aktan le barggij duogen viehkedit jut máná oadtju dájit vuodulasj dárbojt gábtjådum. Mánáj soajttá viehka ávkken jus li mánáigårdijn majn le alla dásse, duola dagu sosiála máhto ja ráddnavuoda gáktuj, ja ávkke lassán kvalitehta milta. Ij aktak máhte mánáigårdev buorren dahkat aktu. Ájnas le mánáj ávddånahttemij ja soaptsoimij jut gájka bargge, dán bagádallen állessjattugin ja æjgádin gáhtjoduvvam, viehkedi ja aktan barggi vaj ávddånahttá mánáigårdev buorre kvalitehtajn.

Rámmapládna ávdet man ájnnasa állessjattugij guotto, máhto ja tjehpudagá mánájt iejvvit, dádjadit ja bajás-giesset li, ja danna le sihke dálla-ja-dáppe-perspektijvva ja boahhteájge perspektijvva. Guottoj tsieggima bargo baktu ja konkrehta aktisasjargo baktu sijdaj siegen galggi mánáigårde bargge hábbmit jasska, sebradahtte ja arvusmahtte mánáigårddebirrasav mij givsedimev

hieret. Dán bagádalle sisadno li iesjguhtik vuoge gáktu dáhku állit. Gå galggá mánáigárde bargo kvalitehtav buoredit de le ájnas ietjas praksisav iehtjádij siegen ájádallat ja árvustallat, divudit ja ulmij gáktuj barggat. Dahkamusá duon bajelttjállaga vuolen *Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasj bargguj* li dagu álggon ja arvusmahttemij dán bargguj.

Mánáigárdde galggá givsedimev hieredit, valla mij le dal ájn givsedibme?

Givsedibme iesjguhtik láhkáj defineriduvvá, valla muhtem oase iesjguhtik definisjávnajs li jut

- da li negatijva, fysihkalasj jali psyhkalasj dago majt akta jali moattes nágin iehtjádij dahká/dahki
- sán guhti návroduvvá, hárdeduvvá jali álgoduvvá, ij gásik besa danen gå oassen le muhtem aktijvuodas mav iesj ij le válljim
- gássjel le ietjas bælostit gå ælla sæmmi fámo dago dáj iehtjádijn

Muhtema duoddiji

- dago galggi gærdoduvvat vissa ájge bále ja guhkev vihpat
- dago li plánidum jali vasje

Gå mánáv iejviv, de ulmutjav iejviv.

Anne-Cath Vestly

2. Gåktu bargge máhtti vuogas psykososiála birrasa vuoksjuj barggat

Bargge tsieggiji gasskavuodajt mánáida

Moadda mánáida le mánáigárdáj álget viehka stuorra málsom. Bargge hættu mánájt viehkedit dán ádá, sosiála aktivuotaj hárrjání. Ájnas le bargge dættov biedjá juohka ájnna mánáj oahpásmuvvat. Állessjattuga hættu ájnegasáv vuojnnet, ja liehket gierddisa juohkkahattajjn. Smáv máná dárbahti stuoves dilev, suojev ja jasskavuodav gá galggi iehtjádij lahka liehket. Danen máná dárbahti liekkos, sensitijva ja arvusmahte huvsov mánáigárde barggijs. Buorre vásádusá jasska gasskavuodaj baktu nanniji máná iesjdábdov, soaptsomav laset ja buoredi vuogas ávddánahttemav. Gá máná dábdá ietjas jasskan ja buoragitt váraida váldedum, de le oahppama ja nagádime vuodo buoremus. Mánáj ja állessjattugij gasskavuotaj ja mánáj gaskanisá li guovdátjin jus galggá mánáida vuogas psykososiála mánáigárddebirrasav ávddánahttet ja sihkarasstet. Bargge galggi juohka mánáv giehtadallat subjæktan ietjas iellemin, ja sujna le riektá ietjas sierra vásádusværdij, ja galggá bessat ietjas árkkabiejev vájkkudit (Bae, 2009). Bargge galggi ájnegas mánáv vieledit sæmme báttá dagu dájmalattjat barggi vaj juohkahasj mánájs galggá dábdá buorre aktisasjuotaj gullu.

Givsedime hieredime barggo mánáigárden álggá

Givsedieme ájnegasillav illas ja dat le vuosstáj riektáj vieleduvvat ja jasska liehket. Mánáigárdde le ájnas arena gánná máhtta illastimev hieredit. Bargge hættu doarjjet gá máná gasskavuodajt tsieggiji, rádnastalli ja áttjudi ja vijddásappot ávddánahtti tjehpudagájt ma sijáj rádnastallamav jasskan ja buorren dahká. Mánáj sosiála ávddánahttemprosessá galggá doarjoduvvat empáhtalasj ja oassálasste állessjattugijs gudi li tjehepe aktivuodaj gáktuj. Bargge dáhkki mánáj vásádusájt gá iehtjádij iejvvi, viehkedi daj birra ájádallat ja doarjju mánáj rievddam- ja ávddánahttemprosessájt. Ulmme le jasska ja vuogas psykososiála mánáigárdde-

birás mij hieret nievres dábijt dabrijdimes ájge nalluj. Mánáigárdde mij ávdet buorre psykososiála birrasav, sæmme báttá badjelgæhttamav ja givsedimev hieret.

Systemáhtalasj ja guhkesájjgásasj bargos le ávkke

Duodden jádediddjáj de hættu mánáigárddeájjgát aj psykososiála birrasav vuorodit. Bargge adni ietjasa tjoahkkidum máhtov ja fágalasj dájdadusáv gá plániji ja tjadádi dáv bargov man ulmme le mánáj sosiála ávddánahttemav doarjjet ja buorre psykososiála mánáigárddebirrasav hábbmit. Dákkir sebradahte birrasav dahkat buorij avtastallamvuogij soajttá sisadnet ájnegas máná, juohkusa mánájs jali álles mánáigárddebirrasav. Dájna hættu juohkahasj agev barggat guhka ájge nalluj. Jádediddjen le guovdásj roalla prosessa jádediddjen. Vaj galggá sihkarasstet barggo sjaddá systemáhtalasj ja guhkesájjgásasj, de le ájnas bargov vuojnusij buktet mánáigárde plánajn. Bargge hættu bargov álles ájge árvustallat.

Máná dárbahti állessjattugijt gudi li lahka

Guotto mánáida guojmmealmatjin ávddán báhti gáktu bargge sijájt dáhkki. Máná dárbahti vuojnnet, gullut ja duodastusájt oadtjot. Tjehepes, liekkos állessjattuga gudi li lahka le mánáj soaptsoma vuodon mánáigárden. Vuohke gáktu állessjattuk mánáv vásstet ja duodas le viehka ájnas dasi gáktu máná ietjas váset. Állessjattuga ja máná aktivuoda kvalitehta le viehka ájnas. Bargge galgalulujjn bæjválasj huvsov ja rutijnajt hiebadit vaj dá sjaddi hávsskes vásádusá ájnegas mánáj. Állessjattuk ávvudallá máná birggima badjel suv siegen. Avta jagák Kim ja nielje jagák Ánná máhtteba goarssástallat moattet smáv lávkes árkkabiejeven, ja ájnas le duodastit máná ietjas, sierralágásj vásádusájt. Állessjattuk guhti le sajenis duodas váldá dav majt máná sisi buktá, dájna máná siegen joarkká ja vijmak hásttal mánáv vaj vil ienep buktá ja vejulasjuoda lassáni.

Állessjattuga li ehtalasj roallamodella mánájda

Vuodulasj árvo mánárgården li duola dagu aktijvuohta, hukso, guojmmeåvdåsvásstádus, solidaritehta, gierddisvuohta, vieledibme, avtaárvo ja riektá liehket iesjuhtiklágásj. Juohkka barggen le, rállamodællan, sierralágásj åvdåsvásstádus mánárgårde árvovuodov tjuovvot ja åvdedit. Sij galggi ájnegis mánáv doarjjot ja huksat duodden dasi jut hábbmiji jasska ja sæmmi báttå hásstaliddje sajev gånå bæsså rádnastallat ja aktisasjuohtaj gullut. Bargge bæjvålattjat vuosedi sij mánájt vieledi ja gierddi. Vuojnnusij bukti juohkkahattjan le ietjanis árvo ja riektá sierra vuojnojdá. Navti állessjattuga sjaddi ájnas åvddågåvven mánájda. Máná árrat ájttsi sij ælla sæmmilágátja ja ulmutjahtti iesjuhtik láhkáj. Álu dákkir ássij birra oavdduhi ja ihkap muhtijn nágin iehtjádav snivva gehtjadi, javlli juojddáv dán nuppe birra jali gatjádalli. Állessjattuga hæhttuji mánáj gávnnusijt duodastit ja rahpasa liehket dáj sieradusáj gáktuj. Ságastit mánáj dan birra massta sij berusti, ja vaddit konkrehta vásstádusáj ma li hiebaduvvam mánáj álldarij ja man ålov dádjadi. De sjaddá álkkep mánájda dádjadit, ja navti ehtalasj diedulasjuodav ja ietjasa ehtalasj guottojt åvddånahttet. Állessjattugij diedulasjuohta ietjasa ulmutjahttema gáktuj le ájnas gå galggi mánájda åvddågåvven liehket. Makta bargge guhtik guojmesa ja mánájt vieledi, boahå åvddån gåktu nubbe nuppev giehtadalli ja adni. Máná vuojnni, gulli, ja ájttsi ienep gå állessjattuga muhtijn jáhkki. Danen hæhttuji bargge gáhttit majt javlli, ja gåktu gaskaniså ságasti gå máná li lahkusin. Buorre rollemodella e goassak vastet sáhkada avtak birra, lehkusa máná, æjgåda jali barggoguoyme. Sij li empåhtalattja.

Stuorra sieradus le mánås tjajmmat jali suv siegen tjajmmat

Luondo bieles máná ájttsi gåktu állessjattuga sijáj ulmutjahtti ja sijå birra sáhkadi. Jus duola dagu

muhtem állessjattuk álu nammat avta máná namáv gå rijdo tsahkkáni, de dat nammaduvvam mánå soajttå vásedit sån aneduvvá skælmman ja uhtsep árvvusattjan. Ja soabmåsa soajtti tjabu dáv gåvåv allasiså aj adopteriji. Ietjå mánå gudi dáv vuojnni ja gulli soajttå duodaj válldi juojddáv dåjs guottojs massta gietjijt gulli. Ja dat nammadum mánå de soajttå sjaddå uhtsep árvvusasj ståhkamráddnan. Danen ij goassak galga vastet mánájda jali mánáj birra ságastit jali sijáj juoktå karakteriserit. Sæmmi láhkáj le sijås tjajmmat ja ironija. Dat soajttå mánáj iesjdåbdov vahågahttet ja mánáj árkabiejvev dårvodibmen ja urmmagin dahkat, ja navti soajttå álles juohkusa birås biejsteduvvá.

Mánå sihti ietjasa árkabiejvev vájkkudit

Állessjattuk galggå mánå gulådallamsignålajt vuojnet, dajt dålkkut ja mánåjn gulådallat suv premissaj milta. Ájnegisáj iesjdåbduj, mentåla varresvuohtaj ja iehtjådjij aktijvuohtaj le ájnas jut iehtjåda dådjadi suv ájggomusáj juogu dal li bágoj jali rumåjgielajn javladuvvam. Barggij dahkamuså li juohkka diŋnga hukso- ja oahppamdilijs gitta iehpeformåla aktisasjuohtaj mánáj árkabæjvåsasj dagoj, ståhkama ja tuvraj baktu. Mánå vas galggi bessat fáron mierredit mánåjgårddebiejve sisanov. Sijå soaptsom le dan duogen jut bargge sijáj gulli ja vuojnni rumåjgiela ja gulldalime baktu vaj sijå «jienav» árkabiejven gulli. Duola dagu javlli mánå sij sihti sæbrrat mánåjgårdde guovdås dåjmajt plånit ja árvustallat, ja sij sihti aj iesj mierredit makta galggi dájda dåjmajda oassålasstet (Bratterud aktan iehtjådjij 2010). Ietjå buojkulvis le mánå javlli muhtijn ij le hávsske jali tjabu ballåji gå bælkkudalli. Danen sihti állessjattuga sidjij galggi dábålasj jienajn ságastit. E ga lijkku iehtjåda gulli állessjattuga sidjij suhtti. Danen le ájnas jut bargge ájådalli gåktu ulmutjahtti, sijå rállav ja ulmutjahttemav ja dáv árvustalli daj dårboj ja sávadusáj gáktuj ma mánåjn li.

*Juohkka állessjattuk vásstet bisodit
luohtådusåv væråldij majna mánå le riegådám.*

Fridja Knut Løgstrupa milta

Máná dárbaŋi aktijvuodav állessjattugij

Muhtem máná javlli váseđi állessjattuga ælla állema rájen gá dárbaŋi aktijvuodav sijáj. Soajttá stuorra hássstalus barggijda állit juohkka ássjev. Sierraláhkáj ráhtos ájgijn gánná állo sæmme bále dáhpáduvvá dagu gá praktihkalasj dahkamusá dáhpáduvvi sæmme buohta

gá máná huvsov dárbaŋi. Danen le viehka ájnas buorre rutijnajt ásadit vaj máná bessi állessjattugij lahka. Ájádallit gáktu máhttebihtit biejev buoremus láhkáj hiebadit vaj máná nav álov gá máhttelis máhtti didjij boahitet gá dárbaŋi. Árvustallit rutijnajt duolloy dálloj ja áhtsit gáktu máhttebihtit sajen liehket mánájda.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasj barggij

- A. Majt galga/galggabihtit dahkat vaj juohkka máná gasskavuodav buoredihpit? Dagá muhtem listav dájmaj majt sidá/sihtabihtit gæhttjalit.
- Á. Gáktu galga/galggabihtit viehkedit vaj ádå mánájgárddemáná, nuoramusá sierraláhkáj sebradahteduvvi aktisasjvuohťaj?
- B. Gehtja masi máná lijkkuji, ja majt sihti ienep dahkat mánájgárgden.
- D. Gehtja majna máná e soaptsó mánájgárgden. Aloda stuoráp mánájgárddemánájť tjielggit majt javlli, gá dán birra sáhkadihpit.
- E. Dagá plánav gáktu máhtá/máhttebihtit muhtema dájś dárbojs állidit. (Gehtja B ja D.) Tjadáda plánav, ja sáhkada mánájťjadáđijn.
- F. Mij dijájť hieret sajenihťte liehket mánájda árkkabiejev? Gáktu máhttebihtit dilev buoredit?
- G. Ságastit gaskanihtte mij le ieridis suohttasá ja ironija gaskan.
- H. Guorrasit majť máhttebihtit/galggabihtit dahkat jus vásedihpit muhtem vastet ságas mánnáj jali máná birra.
- I. Ságastit gáktu máhttebihtit buorre ávddágávå baktu vielediddje ja gierddis ulmutjahttemav ávdedit.

*Mánájda galggá ságastit sæmmi
láhkáj dagu gájka iehtjádiijda.*

Anne-Cath Vestly

3. Gasskavuoda ja aktijvuohta mánáj gaskan

Mánájgárdde galggá jasska ja hásstaliddje sadje mánáda

Máná galggi ávvudallat ja hávsskudallat ietjá mánáj siegen árkabiejvedájmaj, stáhkusij ja oahppamin mánájgárgden. Máná gasskavuodajt áhtsáli ja vuojnojt hábbmij gitta dallutjis gá dán værárdij báhti. Mánájgárddemáná li sosiála dájmadiddje gudi ietja viehkedi ietjas ja ieh-tjádij oahppamij ja soapptsomij.

Mánáj moattebelak ávddánahttem dáhpáduvvá ieh-tjádij siegen

Jus galggá sosiála aktijvuodajt ja prosessajt dádjadit ja sosiála máhtojt buktet de dat gájbbet aktisasjvuoda átsádallamav ja oassálasstemav. Máná dárbahti arvusmahtte aktijvuodajn liehket jus galggi buoremus láhkáj ávddánahttet. Huksodilij, stáhkama ja oahppama tjadá ieh-tjádij aktiduvvá, ietjá bágoj javladum gájka bæjvvásasj dilijn mánájgárgden. Máná oahppi ieh-tjádij siegen liehket ájnegas vásádusáj, gæhttjaladdamij ja átsádallamij baktu. Duola dagu de ávddáni ájádusá ietjasa dagoj ja ulmutjahtema birra dan vuodon massta ietja átsádalli. Máná galggi oahppat ietjasa ja guhtik guojmesa várajda válldet. Vaj galggi ieh-tjádij huksat ja ehtalasj tjielggidum láhkáj válljit de máná dárbahti ieh-tjádij siegen bessat máhtojt ja tjehpudagájt ávddánahttet. Ieh-tjádij siegen juojddáv nahkat le mávsulasj oasse árkabiejves.

Gá máná li aktan, de li bargge oassálasste

Máná dárbahti huksoulmuttijt gudi nahki sijá guládallamsignálajt vuojnnet ja dádjadit. Állessjattuga galggi oassálasstet mánájgárddemánáj árkabæjváv ja sijájt doarjjot. Danen gávvíidip barggij sajev, rállav ja viehkev aj dán kapihttalijn mij sisadná mánáj gasskavuodatsieggimav, gasskavuodajt ja sosiála aktijvuodav gaskanisá. Bargge li guovdásj ressurssa gá ietjasa ræjddon adni gá mánáj barggi. Liekkos, huvsulasj állessjattuga gudi juohkkahattjav vuojni, duodasti

ja dáhkkidi li ájnas oasse máná sosiála oahppamis ietjá mánáj siegen.

Máná dárbahti rájajt majt dádjadi

Máná bierriji bessat oassálasstet hábbmit dárbulasj rájajt ja njuolgadásajt mánájgárde sæbrástallamin. Navti árkabiejve birástagá dádjaduvvi ja árvvon aneduvvi. Állessjattuga gaskosti aktisasj, tjielgas ja dádjadahtte njuolgadásajt ja rájajt mánáda, ja gájka bargge dajt áskáldisát árkabiejven tjuovvu. Gáhtti val ráje muht-tijn mierreduvvi diles ja ulmutjis. Állessjattuga tjielggasit bágoj ja dagoj baktu vuosedi majt árvvon adni, ja siján li positijva ráje ja njuolgadásá mánáj siegen.

Bargge gehtjadi mánáj aktijvuodav

Gá bargge mánájt gehtjadi de oadtju viehka moadda vuogas diedo ma li dárbulattja vaj mánáj ávddánahttemav doarjju. Galggi mánájt álles ájge gehtjadit, ja de hæhttuji liehket gáhtsemin. Állessjattuga gudi berusti ja dájmalattjat mánáj arenan oassálassti, bessi buorak láhkáj gehtjadit ja gullat mij dáhpáduvvá sijá aktijvuodan. Máná gudi subtsasti ieh-tjádijs návroduvvi jali givseduvvi, javlli dát álu dáhpáduvvá dakkir sajijn gánná állessjattuga ælla. Danen le ájnas fysihkalasj birrasav hiebadit vaj várdasin sjaddá. Bargge hæhttuji liehket diedulattja ja ájádallat mánájjuohkusa sosiála prosessaj birra. Mánáj vásádus galggá álgo ja vuodo gáktu állessjattuk mánáv vállji viehkedit ja vijddásappot gá galggá ávddánahttemav doarjjot.

Muhttijn árvvet juo mij le dáhpáduvamin

Bargge hæhttuji gæhttjalit ájttsat juo gá mánáj aktijvuohta tjadnu ja nievrep guovlluj manná. Dákkir ájttsama vuodo le álu átsádallam. Ihkav dábálasj le Lars hádjån jus hilgoduvvá, ja de tjierru ja viehká tjehekát. Ihkav Liv, gá moaret gá Vilde dinosaurav válldá, sjaddá gáskket ja ruohkkat. Állessjattuk gæhttjal dáv juo ávddágiehtaj gáhttit ja doarjjot. Navti máhtá máná

Mánájt ij iehtse jurra dan diehti gâ máná li, ájnat gâ sijáj rádnastallá gâ sijájt bajásgæssá.

Gabriel García Márquez

iesj viehkev oadtjot dádjadit gâ tsahkkán. Ájnas le máná dâbdojt jur dalloj duodastit. Mánná galggá bessat hádjánit jali suhttat. Valla dav majt mánná dahká ij állessjattuk galga dâhkkidit. Ij le vuogas bádan vaddet, ja ij le dâhkkidahte iehtjádij vahágahttet vaj báktjani. Ávddâlijguovlluj bargge gæhttjali modellerit ja ávddân låggjit ietjá vuogijt ma luluji vejulasj strategijan mánnáj manenagi.

Máná muhttijn dárbahti állessjattugijt gudi fáttá váldi

Ij aktak mánárgárde máhte állásit hieredit muhttijn hæhkkat soames tjeiktjá jali tsábbmá, návrot jali álgoldahtá, valla bargge gudi dâppe li hæhttuji dâjt dáhpádusájt giehtadallat. Vuostatjin hæhttuji máná iesj oadtjot ájgev ganugit jali ulmutjahttemav rievddat. Sæmmi báttá le állessjattugij duogen jáhtelit ganugahttet dáhpádusájt gânná iehtjâda gierddi juogu de fysihkalattjat jali psyhkalattjat. Állessjattuga hæhttuji berustit ja dâhkkidit mánáj dâbdojt já vásádusájt majt jur dalloj gâvvidi. Máná dárbahti huvsulasj állessjattugijt gudi sidjij vaddi vejulasjvuodav ietjasa dâbdojda oahpásmuvvat, vaj máná ájge nalluj iesj galggi nahkat dâbdojt identifiserit ja vuojnnusij buktet ja dâjt nahkat giehtadallat. Galggá val javllat ij le dâhkkidahte gâ iehtjádij vuostij bahájt dahki, ja dættoda juohkkahattja duogen le máná mánárgården soapptsu. Ij la val ulmme juohkkahasj galggá avtalágásj, valla farra mánájt diehtten dahkat ja sijájt doarjot vaj aktijvuolta iehtjádij lasjmagin ja buoren sjaddá ja navti ávvus.

Máná dárbahti vásedit gâktu rijdojt tjoavddet

Berustimrijdo ja fábmospela duolloj dálloj tsahkkáni mánáj gaskan. Bargge guhti vuojnná rijdov mánáj gaskan, bierrí álgo rájes vuorddelasstet vehi ja dibdet mánájt gæhttjalit iesj rijdov tjoavddet. Jus máná e ietja nagá rijdov tjoavddet, máhtá állessjattuk viehkedit sâbadiddjen ja doarjodiddjen. Jus máná juojddáv javlli, de állessjattuk ja guoskavasj máná guldali juohkkahattja tjeilggidusájda. Gæhttjala ássjev juohkkat guovlos gehtjadit. Ájnas le garvvet nabddemis avtak vuojtten ja vuojtádallen. Máná gudi li gássjelis dáhpádusáv vásedam galggi bessat iejvvit állessjattugav guhti le jasska, sebradahte ja buoragit sijájt várajda válldá. Máná gudi li dahkam juojddáv majt ettjin galga, galggi

vásedit állessjattuk ij sijájt duobbmi jali hilgo, valla tjeilggasit diedet dát ij lim dâhkkidahte, ja sæmmi báttá sijáj dâbdojt dâhkkit ja vuoset vieledimev ja liekkosvuodav. Loahpe le suhttat, valla ij le loahpe tsábbmet. Állessjattuk galggá aj vuosedit mánnáj jáhkká. Dibde mánáv iesj buktet oajvvadásájt tjoavddusijda, ságastit gaskanihte sijáj birra ja dibddit mánájt gæhttjalit dav tjoavddusav masi ienemusát jáhkki. Máná gudi li baháv dahkam dárbahti dalánagi vuojnnut ja dâhkkiduvvat ietjá dilen majna nagádi, duola dagu iehtjádij siegen biebbmobievde birra jali tuvran sæmmi biejeve. Ájnas le mánáj ressursájt jáhtuj biedjat. Álggo le dat majt máná ávdutjis bukti, ja dâjt máhtudagáj ávddânahttemav doarjot.

Máná álu válljij strategijájt ma sidjij dâbdujij ávkken

Moarre álu dasi gullu jut dakkár dile badjáni gânná ájnegis máná berustime ja dárbo báhti ietjá mánáj vuostij. Jus muhtem mánná moaddi váset oadtju gâk sihtá jus snjihstu jali vuohtájt gabes gâ le moaren, de galla soajttá dáv strategijav ávddâlijguovlluj adná. Állessjattuk máhtá mánnáj diededit majt dákkár dahko mierkki iehtjádijda ja mánnáj iesj. Navti soajttá viehkedit mánáv ietjá láhkáj dahkat gâ moarát.

Máná dárbahti strategijav gâktu rijbat

Máná dárbahti vuogev gâk dahkat gâ návroduvvi, hárdeduvvi jali álgoduvvi. Moatten mánán le repertoára mav árkkiejven adni. Muhtem mánájda soajttá ávkken ietjá mánájt gehtjadit jali állessjattuga siegen ájádallat muhtem strategijav birra vaj nahká ietjas strategijájt vijddábut ávddânahttet. Duola dagu rájáv biedjat jus juoga sjaddá ilá állo jali unudis. De máhtá vuosedit dânn/dâj iehtjádijda ganugit galggi, ierit mannat iesj ja/jali viehkev állessjattugis anodit. Máná máhtti aj gæhttjalit iesj ávdâsvásstádusáv válldet navti vaj iehtjádij ávdâs állessjattugav áhtsi. Navti máná hárijáni morála ávdâsvásstádusáv válldet.

Gâ máná ietjá láhkáj ulmutjahttájt de soajttá mærkkan e soaptsu

Bargge hæhttuji nahkat dâbdddâtt nievres aktijvuoda merkájt ja dâjmalattjat barggat vaj dá e ávddâna jali vibá. Mánájt gehtjadi ájge tjadá ja berusti jus sijá ulmut-

jahttem muhttijn rievddá. Ájge miehtáj sij ham vuojnni mánájt ja vuojnni jus ietjá láhkáj ulmutjahttáji. Dábálasj mærkka mánán ij le buorre dille, le gá mánárgárdáj e sidá. Ietjá merka soajtti liehket máná gudi ietján li ávon ja mihá, sjávvuni, hádjáni ja aktu soaptsu. Dájmalasj máná soajtti stáhkamis ieret giesset, binnep aktijvuodav válldet ja passijva sjaddat. Mánna guhti ávddála le buoragit ietjá máná aktijdam, soajttá juolodis sjaddá, birra viehkal, sjuddi, iehtjádij stáhkusijt biejsstet ja gierddamahtesvuodav vuosedit ja suhttat. Muhtema soajttá vájbbi ja nagerduvvi, állessjattugijda girmmodi jali ienebut tjierru gá ávddála. Iehtjádijn soajttá gássjelisvuoda bárrát jali oadet.

Návrrrot, hárddeit jali álgodit le agev subjektijva ássje

Mánna hæhttu iesj bessat subtsastit gáktu dille mánárgárden le. Unnemus máná e bágoj buvte subtsastit jus juoga le buorre, bávtjas jali gássjel, valla rubmahijn ja iehpeverbála guládallamvuogij máhtti subtsastit gáktu árkkabievve le. Mañenagi bukti máná ienebut subtsastit gáktu sijá dábdo, dárbo ja ájádusá li. Állessjattuga máhtti sijáj ságastit gáktu sijá dille le, majna ihkap e soaptso,

jali mij sijá mielas le bávtjas jali gássjel mánárgárden. lenemus vuorrasap mánáj bessi állessjattuga giehttot dan birra majt vuojnni, dan birra mánáj ságastit. Valla gáhttijit val stuoráp mánájda aj soajttá gássjel ájádusájt ja dábdojt tjielggit. Muhtema soajttá e besa javllat dav majt sihti juohkusin gánná li moadda máná, iehtjáda ihkap e ájtsa dáhkki iehtjádij ságastit gássjelisvuodaj birra jali ihkap e sida avtanik ságastit dán birra. Ihkap e ga nagá bágoj javllat e soaptso, jali mij dat vihken le. Bargge vuojnni mánáj rumájgielav, mimihkav, dábdoj ávddánbuktemav ja gáktu iehtjádij aktidi. Gæhttjali mánáj ságastit, gulldali majt javlli ja biedji dættov gávnat majt máná ahtu gæhttjali javllat.

Máná dárbaht állessjattugijt gudi ávdásvástádusáv válldi

Mánna guhti návroduvva jali vájveduvva, ij le dasi sivvan, ja mánna gev stáhkusis álgodi jali illasti ij ga dan ávdás vástteda. Agev le barggij ávdásvástádus dákkir gássjelisvuodajt giehtadallat mánárgárden. Állessjattugij duogen le aj várajda válldet dav máná guhti le bahájt dahkam, suv sebradahttet ja viehkedit aktijvuohatj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjarggij

- A. Makkir hásstalusá vuojnnebihtit mánáj aktivuodan? Massta birribehtit dálla berustit?
- Á. Majt dagá/dahkabihtit jus muhtem mánna javllá ij soaptso? Válljit muhtem dájmajt. Tjadádit dájtt dájmajt. Gáktu da doajmmi?

4. Ráddnavuohta

Ráddnavuohta le ájnas mánájda vájku man vuorrasa li

Rádnastallam le æjvvalit aktijvuodan gánná ájnegas dábddá ietjas dáhkkiduvvam ja árvvon anedum jur navti gáktu sán le. Nuoramus máná li aj buorre rádna, ja moadda máná javlli gájk buoremus mánárgárdijn le ietjá mánájt iejvvit ja ietjasa rádnaj stáhkát. Ráddnavuohta mierkki máná dábdi aktijvuodav ja oassálasstemav massta vas vuogas iesjdábdodo badján. Juohkusij gullut vaddá mánájt jasskavuodav ja sosiála tjadnusav. Vásádusá ietjá mánájt siegen soajttá gæjnno ádå ráddnavuodajda. Ráddnan sjaddat ja bissot le ájnas oasse sosialiserimprosessas ja nievres ávddánahttemav hieret.

Juohkka mánán galgaluluj edesik akta ráddna

Muhtem máná javlli siján ælla stáhkamrádna mánárgárden. Gå diehtep man ájnas ráddnavuohta le, de ep máhte dássju dáhkkidit muhtema vásemi siján ælla rádna jali dábdi aktivuodav. Guovdásj dahkamus barggijda le mánájt viehkedit nubbe nubbáj aktidit. Állessjattuga máhtti duola dagu gáhttjot mánájt gudi dábálattjat e aktan stága muhtem aktisasj doajmmaj jali stáhkusij, jali máhtti ádå ráddnavuodajt alodit gá málsodimlanján rievddadi jali rájdov tuvrajn málsudi. Vásádusá smáv juohkusijn ássudagáj rastá soajtti aj álggon ádå aktivuodajda ja rádnastallamij. Ájnas le galla gehtjadit dákkir ádå ráddnavuoda soajtti rasje. Bargge gudi snivva tjuovvu ájttsi gá máná ádå rádnaj gávnni ja gáhttiji dákkir prosessajt massimis. De ij galga juohkusijda juohket vaj mánájt ierit, jali sijájt fássta sajijda biedjat biebbmobievden jali æjvvalimsajen.

Ij lim galla aktak rádnaj dagá sihtat viessot vájku lidjin gájka ietjá buore.

Aristoteles

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjbarggij

Májt máhtá/máhttebihtit dahkat mánájt ráddnavuodav doarjotjit?

5. Sosiála máhtto

Sosiála máhtto le tjoavdos hávsskes mánárgárdáj

Mána li riegeadama sosiála, ja álessjattugij ja iehtjádij guládalli sihke rubmahijn ja gielajn. Sosiála máhtto sisadná buktet guládallat ja iehtjádij siegen doajmmat iesguhtik aktijvuodan. Dát máhtto le guovdátjin vaj ájnegis máná galggá vuorbástuvvat ja hávsskudallat, ja vaj galggá árvvon aneduvvat ráddnan ja avtaárvvusattjat ietjá máná siegen oassálasstet. Máná guhti buoragit dáj iehtjádij siegen bierggi, máhtta sihke aktisasjvuohatj

hiebadit ja vuojnnusin liehket sajenis. Dutkam vuoset máná tjehpudahka rádnastahttját le lahkasi tjanádum sijá sosiála máhttu. Sosiála máhtto le muhtem tjoahkke tjehpudagájs ma luondulattjat máná aktivuohtaj gulluji, duola dagu iesjdábdodo, empatija, prososiála ulmutjahttem, ietjastallam ja iesjkontrolla. Makkir tjehpudagá li ávkken le dile ja aktijvuoda duogen. Álessjattugij aktijvuodajn mánárgárdan ávddánahtti máná dav sosiála máhtov mav dárbahi ietjá ulmutijida állásit.

Moallánagáj tjielggidusá ma luluji ávkken barggij tjielggidussaj sosiála máhto gáktuj

- **iesjdábdodo:** dábdodát ietjas árvov, ietjas dáhkkit, dábdodát ietjas dáhkkituvvam, sisnjálasj gievrudagáv dábdodát ja buorre miella allasis
- **empatija:** iehtjádij vuojnojt, ájádusájt ja dábdodjt dádjadit, nahkat iehtjádij dilev dádjadit, ármestit, vieledit ja dábdodjt dálkkut ja dádjadit
- **prososiála ulmutjahttem:** gá dujna li buorre, sosiála guotto ja gá nagá duola dagu mávtástuhttet, berustit, huksat, viehkedit ja iehtjádij juogadit
- **ietjastallam:** ietjas ja ietjas vuojnojt buorre láhkáj buktet, duosstat juogodætto vuostedit, álgadit ja oassálasstet stáhkusijda ja ságastallamijda ma juo li jádon, oassálasstet váni gatjádallamis ja iehtjádij gáhttjot fárruj
- **iesjkontrolla:** iesjguhtik dilláj hiebadit, rijdojt tjoavddet ja ietjas dárbojt ja hálojt binnedit dakkir dilijn gánná kompromissa, vuoro ja aktisasj mærrádusá gájbbeduvvi.

Empatija le guovdásj máhtto mánáigården

Empatija le makta buktá iehtjáda dilev dádjadit ja gáktu sujna le. Sån guhti le empáhtalasj nahka ieridit ietjasa ja iehtjádij ájádusáj ja dábdoj gaskan. Navti nahká dádjadit nágin ietjes máhtta vissa dáhpádusáv váseedit ietjá láhkáj gá dån iesj. Empahtalasj ulmusj ij dássju nagá vuojnnet jus nágin ietjes le hájen jali ávon, valla aj manen dahká nuovti ja návti. Mánáigården dat sisadná máná dábddi juojddáv, duola dagu bákjtani tjoajven gá vuojnni nágin ietjes le hájen, jali gá vuojnni nágin iehtjádav báktti. Dát le állu vuodon mánáj aktivuodan. Empatijav álu vuojnná dagoj baktu. Máná soajtti usjudallat iesj lidjin máhttet dahkat juojddáv muhtem dilen mij le iehtjádij lássát. Empatija baktu máná buorebut nubbe nuppijn guládalli, huksi ja viehkedi. Jus máná galggi nubbe nuppe lahka boahdet de hæhttu návti liehket. Ájnas le aj empatijav iehtjádijs váseedit iesjguhtik aktijvuodan. Máná empatija ávddån bæjválasj átsádallamijs. Állessjattuga vuosedi sij mánáj prososiála dagojt dáhkkidi.

Buojkulvis gáktu máhtta sosiála máhtujn barggat mánáigården

Gájkin ávdemusát ávddån mánáj sosiála máhtto bæjválasj, iehpeformála aktijvuodan iehtjádij árkkabiejven. Ajtu válldep fárruj muhtem buojkulvisá gáktu muhtem mánáigårdde dættodi sosiála máhto bargov. Dáj buojkulvisájda aktan gullu dat állessjattuga vehi stuoráp mánájt gáhttju ájádallat. Máná tjielggiji ietjasa ájádusájt, vuojnojt ja dábdojt.

Formála ságastallama

Formála ságastallama ieridi árkkabiejve ságastallamijs navti jut li plánidum ja állessjattuk dajt jådet. Muhtem mánáigårde dakkir metodav adni majt gáhttju mánáságastallamin jali mánájtjåhkanibmen. Máná usjudalli ja sáhkadi árkkabiejve vásádusáj birra ja dábdoj ja ájádusáj birra ma li dasi tjanádum. Muhtema vuosedi gávåjt majn li máná gudi iesjguhtik láhkáj aktan doajmmi, jali máná gudi iesjguhtik dábdojt vuosedi. Dákkir ságastallamijn dárbahti máná ájgev ájádallát. Ájádusájda ja dábdojda bágojt biedji ja hárrjani subtsastallat ja ietjas vuojnojt ávdedit. Gå iehtjádijda gulldali, bessi ássjev moattet bieles gehtjadit ja iehtjádij dilev dádjadit, dat mij empatijan gáhtjoduvvá. Goalmat sládja le filosofalasj ságastallama. Dákkir ságastallamij

álgo le muhtem tjuolmma, ja máná usjudalli, ságastalli ja vásstedi gatjálvisájda masi ælla mierredum jali lårpalasj vásstádusá.

Girjålasjuohta

Ihkap gávågirje ja subtsasa lidjin rahpat ájádusájt ja ságastallamav dábdoj ja ármestime ja iesjguhtik vejulasjuvodaj birra. Máná bessi ságastit majt jáhkki ulmutja ájádalli ja dábddi. Máhtti gæhttjalit dádjadit dáhpádusájt maj birra gulli, ja tjielggit manen ulmutja dahki navti gáktu dahki. Máhtti aj bessat subtsastit majt jáhkki dáhpádusáv vijddásappot subtsasin, ja majt lidjin dahkat jus ietja lidjin dav vásedam.

Dramatiserim ja rollaståhkam

Gå máná muhtem subtsasav dramatiseriji jali gå siján li muhtem rálla stågadijn de ham iehtjádij siegen dav dahki. Sæmmi bále bessi rollaj ja dáhpádusáj lahka. Navti máhtta mánáj empahtalasj máhtov buoredit. Állessjattuga máhtti aj rollaspelav mánájda vuosedit. Dan sisadno máhtta muhtem guhti prososiála láhkáj ulmutjahtta jali tjielggasit dav buvte. Hiebadit sisanov mánáj álldarij ja máhtudahkaj. Kontråsta máhtti galla liehket tjielggasa, dagu nágin guhti iehtjádij juohká ja ietjes ij dav dagá, akta guhti viehket ja nubbe guhti hárdov jårgit ja ierit vádtsá sujsta guhti viehkev dárbaht. Manjela galggabihtit ságastit mánáj majt li vuojnnám, vásedam ja ájádallam. Dibddit sijájt iesjguhtik dagojt árvustallat ja gáhttjut tjielggit manen sijá mielas juoga le vuogas jali hájes.

6. Guládallamijn ja gielajn barggat

Guládallam le ájnas gá galggá dádjadit ja dádjaduvvat

Nahkat ietjas rájajt biedjat navti jut giedajn ganugahtta jali javllaj «ale» jus le juoga mav ij lijkku, le ájnas guládallamtjehpudahka mánálgárde árkkabiejven. Sæmme láhkáj le guovdátjin buktet iehtjádij signálajt dádjadit gáktu galggá jali bæssä ulmutjahttet, jali mij le sijá rájáj rastá. Bargge doarjju mánáv gá návti gæhttjaladdá ietjas árkkabiejven. Viehkeda mánáv guládallat ietjasa dábdojt ja ájádusájt, ietjasa sávvamijt ja dárbojt ávddánbuktet ja iehtjádij dábdojt, sávvamijt ja sidodijt dálkkut. Dási dárbahti máná ájgev iesjuhtiklágásj diliin gæhttjaladdat moaddi ájge tjadá.

Giella le ájnas guládallamij

Jus galggá iehtjádij siegen rijbbat de le ájnas gielav buktet. Máná gudi e buoragit njálmálettat guládalá, soajtti báhtsi dás iehtjádijs. Jus ij heva buvte ságastit de soajttá dat aj le rijdoj sivvan. Duola dagu soajttá máná gejn le ietjá iednegiella gá dárogiella asjmen sjaddat gá aktak ij suv dádjada, ja ij la dat makkirak ádás gá guovte-jagák guhti ij ájn nagá ietjas dárbojt ja sávvamijt bágoj javllat, muhtem gaskav tsábbmá, nárddát jali gásská gá asjmen sjaddá jali suhtta. Danen le gielajn dájmalattjat ja systemáhtalattjat barggat mánálgárden buorre strategija vaj gasskavuodajt ja vuogas ja mássjkedis aktijvuodav áttjut mánáj gaskan gá li aktan stáhkamin. Dát le guovdásj oasse aktijvuodas árkkabiejven. Duodden máhtti bargge dilev láhtjet ságastallamijda unnep mánájuohkusijn gási gájka máná bessu oassálasstet ja vuojnnuji ja gulluji.

Juohkka ulmusj dárbaĵ stáhkat.

Thomas Aquinas

7. Mánáj aktijvuohta stágadijn

Stuorra oasse mánájgárddebiejves le stáhkam

Mánájgárdde galggá viehken buorre mánávuohtaj navti vaj máná bæssá stáhkát hávsskudallama diehti. Stáhkam le vuodulasj iellem- ja oahppamvuohe. Stágadijn bessi máná mielajn ja berustimiijn oassálasset. Máná guhti stáhká máná ieridit stáhkamav ietjá dájmajs ja stáhkamignálajt dálkkut. Máná gudi stáhki, vuojnadalli, állásit sáebrri ja suohtastalli iehtjádij siegen. Stoagos le suohtastallama ja ávo ája, ja stáhkama baktu bæssá máná ietjas ájádusájt ávddánbuktet ja dábddát sijá vásádusværált ajtu le dágálasj. Vuogas sosiála ávddánahttem dáhpáduvvá aktijvuodaj man ulmme le avtaárvvusasjvuohta oassálassitij gaskan dagu gá stáhki.

Máná ávddánahtti stáhkammáhtudagáv

Máná galggi buktet stáhkusij sáebrrat ja dav bisodit. Mánáj stáhkám soajttá gássjel dádjadit, ja muhtem stáhkusa gájbbedi vásádusájt ja hárijjánimev. Moadda máná oahppi iehtjádijs gæhttjamis stágadijn, ja dav sij galggi bessat. Jus galggá viehkedit mánájda buorre stáhkammáhtudagáv ávdedit de hæhttuji bargge liehket dáppe gánná máná stáhki. Állessjattuga stáhkusav gehtjadi ja ájádalli majt vuojnni ja vásedi. Ájnas le gæhttjat stáhkusa aktijvuodav ja gáhttit gáktu ávddán. Állessjattuga usjudalli gáktu iesj buoremus láhkáj máhtti viehkedit, jus galggi.

Máná sihti állessjattugijjt fárruj stáhkamij

Máná álu állessjattugijda tjuorvvu stágadijn. – Ge muv! Tjuorvvu máná gá allagit suvdos jali boahhá tjerasta. Ja jur dav ham máná sihtá: jut galggá vuojnnot ja állessjattugis duodastuvvat. Sáemmi báttá dagu máná berusti ja ájgev gálládi gaskanisá stágadijn, sihti muhtijn aj állessjattugijjt stáhkamij sebradahttet. Gá állessjattuk stáhkamij sáebrá, de aktijvuohta állessjattuga já máná gaskan muhtem oanegis báddáj sjaddá ietjálágásj gá árkabiejven ietján. Máná máhtá aktijvuodav stivrrit hæhka, stoagos mielajn ja navti bessat iesj mierredit ja ávdedit ájádusájt, fantasiav ja dábdot. Sáemmi báttá vuojnna máná állessjattuk hiebat ja suv

ájggomusájt vielet. Dákkir aktijvuodan máhtá máná ietjas stáhkammáhtudagáv vijdedit. Suohtastallam ja gá dábddá ávov juogat soajttá nanni állessjattuga ja máná aktijvuodav ja soapptomav.

Muhtem mánájda soajttá gássjel stáhkusij sáebrrat

Muhtem máná e luondulattjat stáhkamij sebra, ja iehtjáda e rat besa fáron. Dási soajtti moadda ja málsugahtes sivá. Máná mánájgárdáj báhti iesjuhtik vásádusájt, ja ihkap ij mánájgárdde nuoges buoragit dájma aktisasjarenan dájda ietjálágásjuodajt dáhkkitattjat. Sosiála máhtto dárbbu jus galggá stáhkamij oassálasset ja muhtem máná e buvte gájka sosiála máhtov mij gájbbeduvvá stágadijn, jali e gájka ásjit nuohkásit buvte. Máná soajttá duola dagu stáhkusij gáhtot gá ij dádjada guládallamav mij le dán stáhkusij. Iehtjáda gudi dáv buoragit máhtti soajttá jádedi stáhkamav. Muhtem máná álu álgoduvvi stáhkamis jali badjelgehtjaduvvi. Iehtjáda vas viehka álu jali agev oadtju passijva rollajt dagu liehket njuorak máná jali bena muhtem stáhkusij. Barggij duogen le dat hiebadallat stáhkamav vaj stoagos sjaddá nav sebradahtte gá veju-lasj, ja vaj bahás dago e biso.

Muhtem máná dárbahti doarjjagav állessjattugijjs stágadijn

Ienemus máná ávos mánájgárden stáhki. Valla muhtem máná dárbahti viehkeve ja doarjjagav barggijjs vaj bessi stáhkusij sáebrrat. Állessjattuk máhtá viehkedit dan dilláj mij le jur dalloj. Sáemmi báttá le ájnas vehi vuorddá ja ij stáhkamav boarkki jali stivrrit. Állessjattuk stáhkusij sáebrá mánáj sidodi milta. Sån máhtá guojmmen oassálasset vaj máná nahká iesjuhtik stáhkamdi-lijt. Duola dagu soajttá máná dárbahti viehkeve dálkkut signálajt ietjá oassálassitij, dádjadit mij dáhpáduvvá ja nahkat tjuovvut stáhkusav. Állessjattuk máhtá aj viehkedit vaj máná ájádusá, vuojno, sávadusá ja ájggomusá gulluji vaj máná dájmalattjat stáhkusij sáebrá. Dáj vásádusájt baktu soajttá máná ietjas stáhkammáhtudagáv nanni.

*Mánná ájádusájn stáhkiv. Dajna ienemusát stáhkiv.
Ællim mujna nágin iehtjáda gejna stáhkiv.*

Lars Saabye Christensen

Máná dárbahti ádá impulsájt stágdáijn

Bargge gudi oassálassti gá stoagos álggá, máhtti ádá impulsájt vaddet, arvusmahttet ja viehkedit stáhkusav málsudallat. Máhtti viehkedit rollaájádusáv álgadit avta- ja guovtejagágijda gá dahkadalli. Vuorrasap mánájda máhtti állessjattuga ádá stáhkusájt álgadit, duola dagu njuolgasstáhkusa jali ietjá aktisasj stáhkusa ma soajtti ietjá mánájt sisadnet. Máhtti aj ádá stáhkamfáddagájt buktet. Aktisasj vásádusá dagu tuvrra muhtem bándorsijddaj, subtsas stáloj birra, filmma juhtusij birra juŋnelin jali juoga massta máná berusti. Áhtsit vædtsagájt, vájku mánáj siegen, ja biedjit dajt vuojnnusij. Hiebadit stáhkamsaljav. Állessjattuga máhtti stáhkusájt sæbrrat mánáj mielaj milta álgon ja de maŋjela gæssádit.

Máná muhtáijn unnep stáhkamjuohkusájn soaptsu

Muhtem mánájda le mánájárddestoagos máttij mánáj sinna jali álggon muodek, gássjel dádjadit, ilá állo jali gássjelis oassálasstet. De soajttá vuogas bargge viehkedi ásadit birrasav ja birástagáv stáhkusájt. Állessjattuk máhttá nágin gallegasj mánáj siegen stáhkagoahtet muhtem tjiegan gánná ij le nav juhtsa. Gá ælla nav moattes gejt siegen galggi stáhkát de sjaddá álkkep mánájda dádjadit stáhkusa aktijvuodav ja stáhkamfáddagav tjuovvot. Stáhkamjuohkusa baktu dádjadi, struktuvrav vuojnni ja li jasska (E.B. Ruud 2010). Állessjattuk aj buoragit vuojnná stáhkusav ja máhttá sjávot mánáj aktijvuodav gehtjadit ja ihkap doarjot vuogas láhkáj. Dákkir juohkusa bierráji vihpat muhtem ájge vaj máná nubbe nuppijn oahpástuvvi,

gasskavuodajt tsieggiji, váseidi ja átsádalli dákkir vuogas stáhkama baktu. Bargge máhtti dilev láhtjet vaj máná bessi ássudagáj rastá stáhkát vaj máná gudi dábálattjat e iejvvi bessi aktan stáhkát. Duola dagu soajttá hávsske mánájda sáemmi iednegielajn aktan stáhkát.

Máná bukti modellajt háddidallat

Bargge máhtti mánájt viehkedit návti vaj li buorre rolla-modella iesjguhtik stáhkamdilen ja vuosedit gáktu máhttá dahkat. Máhtti vuosedit gáktu ádnu stáhkusij sáebrat, vuorov tjuovvu stágadijn, rollajt mierret ja rijdojt tjoavddá vuogas láhkáj. Sáemmi báttá máhttá állessjattuk subtsastit gáktu ájádallá ávddáil dahká majt dahká, vaj dile dádjadus ja dáilkkum tjielggasit ávddán boahtá mánájda. Gá ságas de bessi máná dassta oahppat ja gæhttaladdat ja hiebadallat iesjguhtik ulmutjahttemvuogev. Bargge ietja sebradahte láhkáj ulmutjahtti. Duola dagu vuosedidi gáktu sjehtadit juohkkahasj mierret vehi jali gáktu stáhkusij juogat. Állessjattuga hæhttuji vuosedidi mánájt vuojnni gá iesjguhtik sosiála tjehpudagáv bukti stágadijn. Duodasti mánájt ja nanniji sijá buorre aktijvuodav navti vaj dav kommenteriji ja vuojnnusij bukti. Navti máhtti máná luondulattjat modællan sjaddat nubbe nubbáj. Návti máhtti máná ja állessjattuga aktan gæhttalit, tsieggij, ásadit struktuvrajt ma soajtti vihpat ájge nalluj.

Muhttijn máná rijddali stágadijn

Muhttijn rijddali dale dagu gá guovtes sáemmi stáhkusij sihtaba stáhkát, jali jus juohkusa sihti sáemmi, ráddjium sajen stáhkát avta bále. Máná stáhkama baktu aj posisjoneriji. Bargge tjuovudi ja signálajt duodaj válddi. Muhttijn li mánájn ietjá gássjelisvuoda árvustallat majt ietjádá sijáj ja sijáj stáhkama birra usjudalli. Muhttijn soajttá aj gássjel mánájda vuojnnat aktijvuodav siva ja vájkkudusá gaskan gá li ietjádij siegen. Állessjattuga máhtti sijájt viehkedit dádjadit mij dal dáhpáduvvá, ja konkrehta dáhpádusájn sijájt bagádallat. Máhtti viehkedit sábadit ja kompromissajt gávnna. Duola dagu jus máná stáhkusis álgoduvvá. Máná vuojnná mij le dáhpáduvvam, valla ij agev iesj dádjada manen ij desti besa fárruj. Állessjattuk le galla vuojnnám dát máná le stáhkusav jádedam ja dá ietjádá li vájbbam sujsta mierredimes. Vuostatjin le ájnas állessjattugij várajda válldet mánáv guhti le hájen gá dábdá ietjas álgoduvvam. Máhttá gatjáditi mánás iesj jus sujna li oajvvadusá. Aktan máhtteba sáhkadit majt hiehpá dahkat ja dav arvustallat. Jali állessjattuk máhttá mánáv stáhkusij vas máhttsat jus loabet ij ilá álov galga mierredit dá bále. Gá rabás láhkáj guládallá, konkrehta láhkáj ja iesj viehket, de állessjattuk mánáv bagádallá vuogas ja jasska láhkáj.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasj bargguj

- A. Giehttut vásádusájt gánná lihpi buorak láhkáj máná stáhkamav viehkedam sijáj ævtoj milta, ja ságastallit gáktu állessjattuga máhtti vuogas láhkáj máná stáhkamav viehkedit.
- Á. Ságastit gáktu mánárgárdde máhttá dilev láhtjet smáv juohkusij stáhkamij, ja árvvaladdit mav máhttebihtit dan baktu állit.

8. Aktisasj barggo mánálgárde ja sijda gaskan

Máná sijda siegen barggat galggá liehket dájma vuodo

Gájkka majt mánálgárdde dahká, galggá liehket mánná buorren, ja lahka aktisasj barggo sijdajn le ájnas vaj máná ávdđanahthemav doarju. Aktijvuohta mánálgárde ja sijda gaskan galggá rabás ja avtaárvvusasj. Barggij duogen le divna æjgádij siegen barggat navti vaj dábddi gulluji, vuojnui ja fáron bessi. Æjgádijda le ájnas bargge sunnu mánás berusti ja li sajenisá ja jasska.

Æjgáda mánáv ádá arenaj tjuovudi

Væhkkálahkkaj ja liegga guládallam æjgádij ja mánálgárde barggij gaskan le mánálda ja sijáj soapptosmij ávkken. Æjgáda ham buoremusát mánása dábddi ja dat galggá aktisasj barggo vuodon. Æjgáda galggi bessat fáron mierredit mánáj árkabiejvev mánálgárden. Állessjattuga ja bargge mánáv iejvviji ienemus oassáj mánáv iesjuhtiga arenan ja aktijvuodan, ja danen soajtti mánáv vehi ietjáláhkáj dábddi. Dáv máhtov lánudallat luluj ávkken gájkajda. Gå aktan gehtjat ja ájádallá de ihkap ienep álleslasj vásáduš mánás sjaddá vuodon buorre aktijvuohtaj sujna.

Æjgáda ja bargge bæjvállattjat æjvvali

Bæjválasj guládallam ja iehpeformála ságastallam máná ja mánálgárde dáhpádušáj birra le ájnas vuodon æjgátaktisasj barggij. Navti æjgáda vásedi bargge vuojnui, berusti ja huksi sijá mánáv, ja navti mánálgárdáj luohtedi. Gå æjgáda mánás viedtji, máhtti duola dagu vehi gullat udnásj dáhpádušáj birra, máná vásádušáj birra ja gåktu mánná vuojnunagi le bierggim. Dát le buorre álgo állessjattugij ságastallamij mánáj udnásj bieje birra ja gåktu mánná le soapptosm. Dat le aj buorre álgo máná soapptosmav árvustalátjit ja vuogas vuohke gåktu mánálgárde siegen barggá.

Æjgáda li ájnas ressursssa

Bargge ja æjgáda hæhttuji aktan barggat vaj ásat sebradahtte ja buorre psykososiála birrasav mij hieret gávkalusšamav, iehpejasskavuodav, badjelgæhttamav ja illastimijt. Bargge hæhttuji vuosedit sijá dagoj baktu sij æjgádijt ressursan vuojnui, ja æjgádij viehke le ájnas vaj máná soapptosu. Mánálgárde ulme ságastallam ja ájádallam, dagu mánálda luohtedit ja sijájt vieledit ja vuodulasj árvot baddjen anedit dagu aktisasjvuohta, hukso, gierddisvuohta, guojmmeávdásvásstáduš ja solidaritehtta bierru álles ájge dagádušvat ja bierru æjgádijda buojkulvisájt buktet mánálgárde árkabiejves. Æjgáda ja mánálgárdde aktan barggij guottoj bargon ja aktan vásstedi mánájt doarjjot ja nannit. Æjgáda máhtti gietjijt gullat mij mánálgárden dáhpádušvá ja de ájádusájt buktet maj baktu máhtta birrasav buoredit. Mánálgárdde máhtta liehket arena gánná æjgáda guhtik guojmesa iejvviji ja værmástagájt tsieggij.

Luondo bieles æjgáda mánása badjel måråsti

Bargge hæhttuji tjieggasit javllat állu luondulasj le jut mánáj muhtijn li hášstalusá gå galggi aktan liehket unnagattjan, ja ienemus máná duolláj dálloj unugis dáhpádušájt vásedi. Ajtu le bávtjas æjgádijda gå gulli ja vuojnui mánná álgoduvvá, návroduvvá jali vájveduvvá. Gássjel le aj æjgádijda gå vuojnneba sunnu ietjas mánná muhtijn jali muhtem ájge ietjádijt vájvet, návrot jali álgolt. Dalloj hæhttuji bargge ietja tjieggit majt dahki árkabiejven. Guovdásj oase li lahkavuohta mánálda, sijájt gehtjadit, ep dáhkkida bahás ulmutjahttemav, ja állessjattuga mánáj aktijvuodav doarju.

Æjgáda diedojt dárbaht

Jus æjgáda ja bargge juo nubbe nuppev dábddi de sjaddá álkkep gássjelisvuodaj birra giehttot. Gå iehpeformálattjat æjgádij giehttu gå ietjáda li lahkusin, de le ájnas buorre láhkáj giehttot ja sisadno galggá ienemusát máná vásádušá ja tjehpudagá, aj sosiála tjehpudahka.

Jus mánná iesj le dâppe, de le luondulasj állessjattuga suv fárruj válldi ságastijn. Bargge dættodi man ájnas le jut æjgáda dalánagi aktijvuodav válldi jus muhtem máná badjel måråsti, ja dættodi aj mánárgárdde jáhtelit æjgádiht diedet. Jus mánná iesj javllá ij soaptso, jali gá æjgáda jali bargge muhtem sívá diehti måråsti muhtem máná badjel jali li iehpesihkara, de hæhttuji aktan ságastit ja tjoavddusijht ja aktisasj ulmijht gávnnat. Dáj ássjij birra galggá agev nielje tjalmij vuolen giehttot. Galggá rabás ságastallam gånna bargge tjielggiji majht dahki ja gáktu dav dahki. Dættodit mánárgárde duogen le dát. Ságastit aj gáktu æjgáda máhtti dáv bargov tjuovvolit ja doarjot. Anedit lahka aktijvuodav ja guorrasit gáktu ávddálijguovlluj æjvvalit.

Æjgátságastallama li aktisasj barggoarena

Tiemá dagu *Mánárgárde barggo sosiála máhtudagájn, Mánárgárdde hábbmimárenan ja Vuogas psykososiála birra mánárgárde dábdomerka* li guovdátjin, ja li ávkálathtja æjgátságastallamij sisadnon. Gáhttjut aj æjgádiht oajvvadusáht buktet man birra sihti aktisasjtjáhkanimijht ságastit. Dákkir tjáhkanimijht hæhttu mánárgárdde duodden æjgádiht diededit bæjvvásasj, hierediddje bargo birra mij galggá buorre psykososiála mánárgárddebirrasav hábbmit. Álge fáktáj ja árkabiejvvedáhpádusáj. Ja de máhtti æjgáda juohkusijht giehttot jur dan fáddaga birra jali vissa gássjelisvuodaj birra ma fáttaj gulluji. Hiebasj má gájka aktan ságasti manjela. Ihkap sjaddá luondulasj konkluderit juojddájn man gáktuj æjgáda ja mánárgárdde máhtti ávddálijguovlluj aktan barggat, jali sjiehtadit ássjev tjuovvolit ja boahhte tjáhkanime árvustallat.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasj bargguj

- A. Ma li buorre æjgátságastallamij dábdomerka?
- Á. Gáktu galga/galggabihtit ájge nalluj æjgádiht viehkedit buorre diedoj mánaska birra?
- B. Makkir ássje birra sihtabihtit boahhte æjgátságastallamin giehttot?
- D. Plánit ja tjadadit æjgátságastallamav man sisadno le avtastallam mánárgárgden. Árvustallit tjáhkanimev, ja tjállit tipsajht maj de joarkkebihtit boahhte tjáhkanimáj.

9. Barggij aktisasj barggo buorre mánálgárddebirrasa vuoksjuj

Jasska álessjattuga mierkki soaptsom

Gasskasasj rabásvuohta ja doarjja aktisasj bargon le ájnas barggijda. Juohkkahasj muhttiijn boasstot dahká, ja ælla gájka biejeve sæmme buore. Jus barggobirás ábbáallattjat le dakkár gánná álov dáhkkit, de dassta badján jasskavuoha, luohádus ja soaptsom. Aktisasj vuojnno jut gájka sihti dájda iehtjádijda buorev, le buorre álggo. Vuogas le jus barggoguoyme nubbe nuppev viehkedi. Navti ij le sæmme állo stressa ja bargge dájmalattjat barggi ja oassálassti. Bargge birriji ájádallat ietjasa ulmutjahttema ja aktijvuoda birra ja aktan barggat vaj buoret barggoguoymij aktijvuoda kvalitehtav.

Bargge viehkedi mánálgárde birrasij ja kultuvrraj

Álessjattugij gasskavuoda ja aktijvuoha le ájnas mánálgárde psykososiála birrasij. Jasska bargge sebradahtte barggobirrasin li dagu lieggasin birrasij. Humor luluj vitamijnna árkabiejven. Bargge gudi bargon soaptsu álu dábddu dagu siján li állo fámo. Sijá soaptsom iehtjádijda oabllu ja navti árkabiejve giehpibun sjaddá.

Bargge ávdásvástádusáv juogadi

Jus galggá buorre mánálgárddebirrasav de le ájnas bargge lahkasi aktan barggi ja vásstedi. De rádádalli makkir árvo galggi vuodon, ja ságastalli aktisasj guottojda ma de li vuodon gá galggi guorrasit gáktu galggi dahkat. Juohkka ájnna hæhttu diedulattjat ájádallat njuolgasusáj ja rutijnaj birra ma árkabiejvev stivriji. Sæmme báttá le juohkka avtan persávnálasj vejulasjvuoda aktisasj rájáj sisbielen, ja dárbaž agev profesjonála láhkáj árvustallat árkabiejvev.

Bargge gudi e rievddamijs balá soajtti kvalitehtav buoredit

Bargge ájádalli majt vuojnno ja gulli gá li mánáj siegen, ságasti majt vuojnno ja dábdde mánájjuohkusin, ja

ájádalli ietjasa árvoj, guottoj ja dagoj badjel. Gá álles barggovehka tjelggasit aktisasj prinsihpaj milta barggá, de ihkap mánáj árkabiejvev sjaddá dádjadahtte, tjelgas ja navti jasska. Lenemus sádnsvuoda vijmak dássjáni ja gájka aktisasjvuoda agev rievddi. Hæhttu agev plánajt, rutijnajt ja njuolgasusáj árvustallat ja rievddat dárbo milta vaj alla kvalitehtav bisot.

Jádediddje le guovdátjin gá galggá oahpástuvvat

Jádediddje mánálgárde álessjattugij ja mánájt jádet. Dagu juohkka ietjáj organisasjávnuon le állo jádediddje duogen mij guosská barggij barggomiela mávtástuhttemij. Jádediddjen le stuorra ávdásvástádus mánálgárde psykososiála birrasa ávdás. Dat gájjbet sán ájádallá ja ietjas máhtov mánáj ávdánahttema, oahppama, sosialiserima, gasskavuodaj ja gasskavuohatsieggima birra buorre psykososiála birrasav tsieggijit. Jádediddje hæhttu dájmalattjat barggat buorre gasskavuodajt ásadi álessjattugij gaskan, aktan æjgádj. Sán birri vuojnno ja nav guhkás gá vejulasj oassálasstet mánáj bæjválasj dahkamusájda ja vásádusájda vájku sujna le ráhtto.

Jádediddje mánálgárde ávdánahttembargov jádet

Bargge li tjávda kvalitehttaž. Danen le ájnas jádediddje virggájbedjáj tjiehpes álessjattugij ja jádet állesájjgásasj ja guhkesájjgásasj ávdánahttembargov. Bargge dárbaži teorehtalasj máhtov, praktihkalasj buojkulvisá ma teorijav sajjádahtti, ja ietjas átsádallamij. Jádediddje iesj birri ádá dutkamav ja teorijav dábdde. Sán vaddá barggijda vejulasjvuodav ietjasa máhtudagáv nannit ja tjehpudagáj viddábut ávdánahttet. Jádediddje barggij doarjju vaj dábdde barguj nagádi. Astidit aktan ájádallat ietjas ja mánálgárde barggamvuogij birra le ájnas jus galggá álles ájge bargo kvalitehtav buoredit. Jádediddje barggijda galggá jáhkkež ja luohtedit. Sæmme báttá galggá tjelggasit ávdánahttem boahet sujna li tjelgas vuorddemusá bargge buoragit barggi. Njuolgasusá mierreduvvi ja rutijna mierre-

duvvi barggij ja állessjattugij siegen. Jádediddje hæhttu duodaj vállidet ietjas rollav jádediddjen ja sjehtadusájt ja njuolgadusájt tjuovvolit.

Jádediddje ávdet buorre aktisasjburgobirrasav

Jádediddje duogen le hábbmit organisasjávnnákkultuvrav mij le nuoges rabás vaj bargge nuppe nuppev diededi vaj sjaddá vuodon bagádallamij, aktisasjburgugij, ájádallamij ja ieme vuogij rievddamij. Dán aktijvuodan dárbahti muhtema doarjjagav jádediddjes vaj li jasska ietjasa rollan. Iesj jádediddje galggá buorre rollabuojkulvissan. Sån hæhttu dalánagi dahkat juojddáv gá vuojnná bargge e heva guládalá. Pedagogaj siegen jádediddje barggijt bagádallá, æjgádjij aktisasjburgov jádet ja tjuovvol måråstim-ássijit.

Ij le dássju jádediddje duogen

Pedagoga li jádediddjáj ájnas doarjodiddje, ja sån galggá iehtjádijs viehkev oadtjot dárbo milta. Lahka aktisasjburggo pedagogalasj-psykologalasj dievnastusájn le guovdátjin. Jus galggá ájnegas mánájt namájn nammadit, de hæhttu æjgádijs loabev gatjádít. Ájnas le árrat vuojnnet mánájt gudi psyko-sosiálattjat vájvástuvvi. Madi árabut dájma jáhtuj biejaduvvi, dadi ienep dájmalattja li sij. Gå ulmutjahttem tjanáduvvá de sjaddá gássjel tjålmauv luovvit, ja soajttá barggo gájbbet állo ressursajt.

Oajvvadusá ájádallamij ja aktisasjburgugij

- A. Majt dahká dat állessjattuk guhti le buorre buojkulvis mánájjárden?
- Á. Makkir kvalitehta bájnneji barggij aktisasjburgov?
- B. Majt máhttebihtit dahkat vaj nannibihtit barggevega aktisasjburgov?
- D. Gåktu galggi bargge nubbe nuppev gehtjadit ja viehkedallat?

10. Girjálásjuohta

Bae, B.: *Gjensidige inkluderingsprosesser – muligheter i dagligdags samspill i barnehager*. Girjen Korsvold, T. (red.) (2011): *Barndom Barnehage Inkludering*, s. 104–129. Bergen: Fagbokforlaget

Bae, B. (2009): *Å se barn som subjekter – noen konsekvenser for oppvekstarbeid*. Girjen Mørreaunet, S.,

Glaser, V., Lillemyr, O.F. og Moen, K.H. (red.): *Inspirasjon og kvalitet i praksis – med hjerte for barnehage-feltet*. Oslo: Pedagogisk forum

Bjørnestad, E. og Pramlings Samulesson, I. (red.) (2012): *Hva betyr livet i barnehagen for barn under 3 år? En forskningsoversikt*-, Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus, rapport 2012, nr. 9

Bratterud, Å., Sandseter, E.B. og Seland, M. (2012): *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen*. NTNU, Samfunnsforskning AS

Greve, A. (2007): *Vennskap mellom små barn i barnehagen*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo, institutt for spesialpedagogikk. Oslo: Unipub

Gulbrandsen, L. og Eliassen, E. (2012): *Kvalitetsarbeid i barnehagen. Rapport fra en undersøkelse av strukturell kvalitet høsten 2012*. NOVA Rapport 2012

Lamer, K. (1997): *Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Gyldendal

Nordahl, T. (2012): *Kvalitet i barnehager vurdert ut fra resultater fra spørreundersøkelsene. Kap. 6 i Barnehagen som læringsmiljø og dannelsesarena. En artikkelsamling om forsknings og utviklingsarbeid i 17 barnehager i Hedmark*. Sunnevåg, A.K. (red.) Høgskolen i Hedmark. Oppdragsrapport 9-2012

Måhttodepartemænnta (2011): *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*

Raundalen, M. og Schultz, J.H. (2011): *Barn av virkeligheten, Læring for livet*. Oslo: Universitetsforlaget

Ruud, E.B. (2010): *Jeg vil også være med! Lekens betydning for barns trivsel og sosiale læring i barnehagen*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Sigsgaard, E. (2008): *Kjeft mindre*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Øksnes, M. (2010): *Lekens flertydighet*. Oslo: Cappelen akademisk forlag

Østrem, S. (2008): *Barns subjektivitet og likeverd. Et bidrag til diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Doktoravhandling. Teologisk fakultet. Universitetet i Oslo

Poasstaadræssa:
Utdanningsdirektoratet
Postboks 9359 Grønland
0135 Oslo

Guossidimadræssa:
Schweigaards gate 15 B
0191 OSLO

Telefåvnnå 23 30 12 00
Telefåksa 23 30 12 99
www.utdanningsdirektoratet.no